

O kolo piatej hodiny nás vstupná brána do Doliny Olczyskiej vítala prázdnotou, tichom a mrholením. Od Kasprového prenikala ozvena mohutného hromobitia. Nič nenasvedčovalo tomu, že za jeden a pol hodiny nad Olczyskou poľanou alebo na chvíľu odhalí nevelké okno s blankytnom a svetlom. V tomto okamihu sa však napriek pomerne včasnej popoludňajšej hodine zdalo, že nad dolinou o chvíľu nastane súmrak a tma. Príčinou boli nízko visiace dažďové mraky a mrholenie. V malej, útulnej Doline Olczyskiej sa aj v takomto počasí možno cítiť bezpečne. Ani živej duše; je čas vyraziť na cestu...

Vo vlhkom, pochmúrnom vzduchu, v mohutnom šume a čapote Olczyského potoka sa miešajú zvláštne hlasy: frkanie koní, spev a pokriky z krčmy, klepot píly, vzdychy unavených vandrovníkov. To je svet spred sto rokov, keď tu pri skalnej bráne prekvitala kúpeľným životom osada zvaná Jaszczurówka.

Je pravdepodobné, že v časoch, keď sa na tomto území objavil človek, teplica bola najdôležitejším a najcharakteristickejším

rok ostávajú svieže. Aj vtedy, keď zálahy snehu pokrývajú celé úpätie Tatier, ...parné hmlý stúpajú z tohto jazierka“.

Pre „vonkajší svet“ objavil Jaszczurówku v roku 1834 Ludwik Zejszner. Vtedy Zakopane už bolo známe ako miesto, kde sa dajú liečiť rôzne neduhy. V roku 1827 v Starých Kościeliskách už boli známe škvarové a žinčicové procedúry a v roku 1840 ponúkali v Kuźniciach teplé a studené kúpele. Maria Steczkowska po obhliadke teplice v rokoch 1839–1840 o.i. napísala: „Voda je úplne čistá, bez akýchkoľvek chemických prímiesí, bez chuti, ako slza priezračná... Účinky tohto prameňa nie sú vôbec známe, žiaden lekár ešte neprebádal, ako by mohol zlepšiť zdravie. Ani Podhalianci, ...nerozprávali nič o jeho liečivých vlastnostiach. A predsa táto teplica musí mať nejaké skryté vlastnosti, možno porovnateľné aj s Bad Gastein v tirolských Alpách, ktoré majú taký zázračný vplyv na chradnúci organizmus...“. Liečivé vlastnosti však boli známe miestnemu ľudu: kňaz Józef Stolarczyk spomína vo farskej kronike, že vody teplice boli vyhľadávané najmä kvôli liečbe

foto: ZBIGNIEW LADYGIN

- Z Olczyskiej doliny možno vyjsť na Kopieniec alebo do Kuźnic
- Przez Dolinę Olczyską možna wejść na Kopieniec lub przejść do Kuźnic

Tajomstvá Doliny Olczyskiej

Koniec júna 2009 sa od predošlých rokov príliš nelíši: dážd' sa striedal s krásnym slnečným počasím. Boli už tri hodiny poobede, v Krakove čas, kedy začínajú zápchy na výpadovkách: nie je už príliš neskoro na výlet do Tatier? Ale kdeže... Onedlho sa mesto s nami lúčilo obrovskou dúhou nad dolinou Visly.

miestom, lebo práve podľa nej bola pomenovaná novo vznikajúca osada. Píše o tom Maria Steczkowska (1858): „...prameň s názvom Jaszczurówka, alebo Salamandrový prameň, lebo v jeho blízkosti sa pod skalou vyskytuje množstvo salamandier. Bohaté žriedlo si zaslúži pozornosť z dôvodu, že jeho teplota je neporovnateľne vyššia, ako majú všetky ostatné tatranské pramene. Zatiaľ čo tamojšie pramene majú spravidla od 3° do 5° R (v stupňoch Réaumur), Jaszczurówka má od 16° do 18° R. V zime sa nad ňou vznáša oblak pary“. Wincenty Pol (1869) opisoval toto miesto zase takto: „...z plytkého staby jazierka, zavaleného veľkými úlomkami skál, vyviera teplý prameň. Iskerník a žerucha horká tu rastú v bujných trsoch. ...Tieto rastliny tu neodumierajú ani v zime, lebo živé teplým prameňom celý

očných chorôb. Trochu neskôr chemické zloženie teplých prameňov skúmali a zdôrazňovali význam kúpeľov pre liečbu pľúcnych ochorení, o.i. Teodor Torosiewicz (1849), Teofil Żebrawský (1852), Józef Dietl (1862), Władysław Ściborowski (1878),

Wenanty Piasecký (1883) ako aj Fryderyk Skobl, Adolf Aleksandrowicz a Michał Zieleniewsky (1888).

Michał Zieleniewsky mal za to, že kúpele: „...by sa stali bezpochyby výborným sanatóriom pre ľudí chorých na suchotiny a ostatné pľúcne ochorenia“, dr. Stanisław Ponikło zasa v lekárskej štúdii Zakopaného (1890) doplnil, že „Jaszczurówka sa oplatí vyskúšať pri nervových záduchoch, zápaloch priedušiek, zápaloch pľúc a pohrudnice, pri chorobách krvného obehu, tráviacej sústavy, črevných chorobách, t.j. astenii intestinorum, pri žalúdočných neurózach, pri infekčných chorobách, anémii a obezite“.

Popularita termálnej vody sa šírila veľmi rýchlo, preto Adam Uznański, majiteľ

Podobné skalné brány strážia ústia väčšiny tatranských dolín. Ich geomorfologická poloha naznačuje, že sú súčasťou Tatier, no zo stratigrafického hľadiska patria k pomerne mladým sedimentárnym horninám, ktoré vznikali v plytkých bazénoch počas morskej transgresie (záplavy) v eocéne (paleogén). Takéto vodné prostredie vyhľadávali numulity (Nummulites) – prvky z čelade, ktoré patria do radu dierkavcov a ich vápnité, diskovité schránky môžeme ľahko spoznať na stenách spomínaných skalných brán. V priečných rezoch numulity pripomínajú zmo jačmeňa (jačmeň v goralčine jarec) a preto v goralskom nárečí boli pomenované jarcany kamieň.

Tajemnice Doliny Olczyskiej

Koniec czerwca 2009 r. nie różnił się zbytnio od poprzednich lat: deszcze na przemian z piękną, słoneczną pogodą. Była już trzecia po południu, w Krakowie – czas korków na trasach wyjazdowych: czy zbyt późno, by wybrać się w Tatry? Ależ skąd... Miasto wkrótce żegnało nas rozległą tęczą rozpostartą nad doliną Wisły.

Około godziny piątej po południu brama wejściowa do Doliny Olczyskiej powitała pustką, ciszą i mżawką. Taka pogoda w drugiej połowie czerwca nie zaskakuje. Łało i nic nie wskazywało na poprawę pogody. Wprost przeciwnie – od Kasprowego dobiegał odgłos potężnych burzowych grzmotów. Nic też nie zapowiadało, że za półtorej godziny nad Polaną Olczyską niebo na chwilę otworzy niewielkie okno z błękitem i światłem. Teraz jednak, mimo niezbyt późnej pory wydawało się, że nad doliną zaraz zapadnie mrok i ciemność. To wina wiszących nisko deszczowych chmur i siąpiącego dżdżu. W ma-

łej, przytulnej Dolinie Olczyskiej w taką pogodę można czuć się bezpiecznie. Ni żywej duszy; czas ruszać w drogę...

W wilgotnym, mrocznym powietrzu, w potężnym szumie i chlupocie Potoku Olczyskiego mieszają się przedziwne odgłosy: parskanie koni, śpiewy i krzyki z karczmy, stukot tartaku, westchnienia zmęczonych wędrowców. To świat sprzed stu lat, kiedy tutaj – przy bramie skalnej, osada zwana Jaszczurówką tętniła życiem kuracjuszy.

Można przypuszczać, iż od czasów pojawienia się człowieka na tym terenie cieplica była najważniejszym i charakterystycznym miejscem, bowiem to od niej przejęła nazwę tworząca się tutaj osada. Pisze o tym Maria Steczkowska (1858): „...źródło zwane Jaszczurówką lub źródłem salamandrowem, z powodu że w pobliżu jego pod kamieniem przebywa mnóstwo salamander. Obfite źródło zasługuje na uwagę z tego

Podobne bramy skalne strzegą wylotu większości tatrzańskich dolin. Ich geomorfologiczne usytuowanie każe traktować je jako część Tatr, tymczasem pod względem stratygraficznym należą one do stosunkowo młodych skał osadowych, jakie tworzyły się w warunkach płytkowodnych podczas zalewu morskiego w eocenie (paleogen). Takie środowisko wodne upodobały sobie numulity (*Nummulites*) – pierwotniaki z rodzaju zaliczanego do gromady otwornic, których węglanowe, dyskoidalne skorupki można łatwo zidentyfikować na ścianach wspomnianych skalnych bram. W przekrojach poprzecznych numulity przypominają ziarno jęczmienia (*jarzec* po góralsku), toteż w gwarze góralskiej zwane są *jarcanym kamieniem*.

- Zrekonstruowany podmaćcany biotop – Stredisko aktívnej ochrany oboživelnikov a plazov
- Odtworzony biotop tatrzańskigo mokradla – Ošrodek czynnej ochrany plazów i gadów

fol. ZBIGNIEW LADYGIN

Jaszczurówka, už v rokoch 1861–1862 prikázal vybudovať tu prvý primitívny bazén, v ktorom podľa správy Władysława Ściborowského boli vody nahromadené „...do výšky viac ako troch stôp v obrovskej debne, s dĺžkou niekoľko siah a tolko aj širokej, z hladko ohobľovaných dosiek“. Do tejto debny sa zostupovalo po drevených schodíkoch. Po viac ako desiatich rokoch Walery Eljasz opisoval: „Po vstupe do vody sa spočiatku zdá studená, ale o chvíľu sa tu človek cíti ako v ohriatej vode.“

Tiež postavili dom so šiestimi izbami a hostinec so stajňami. Jaszczu-

■ Dolina má miestami charakter hlbokoj rokliny

■ Miestami dolina ma charakter gĺbokioj jaru o skalistým dne

rówka začala pulzovať rekreačno-liečebným životom. Nachádzala sa tu aj krčma, v ktorej sa účastníci výprav do Vysokých Tatier zastavovali na spätočnej ceste. Tu sa v auguste 1869 zastavil Walery Eljasz, keď sa vracal s Jędrzejom Walou sponad Morského oka: „Úplne sme premokli, nebolo na nás suchej nitky, voda z oblečenia z nás stekala ako z odkvapů, premoknuté klobúky prepúšťali vodu tak, že nám tiekla po hlave a tvári za golier, kde sa najľahšie dostala. ...Okolo šiestej hodiny sme počuli šum potoka, ktorý poháňa pílu v Jaszczurówke, potom sme hneď vyšli z lesa. O niekoľko minút sme sa ocitli pod strechou tamojšej krčmy...“.

Od deväťdesiatych rokov 19. storočia sa bolo možné dopraviť zo Zakopaného do Jaszczurówki konským omnibusom, ktorý

premával trikrát za deň od Hotela pod Giefontom. Bola to prvá pravidelná dopravná linka na území Zakopaného. Množstvo hostí, ktorí využívali teplicu, bolo pomerne veľké, najmä v letnej sezóne. Do roka počet bazénov stúpol na tri, počet izieb na prenájom sa zvýšil až na päťdesiat. V blízkom okolí bola tiež reštaurácia a biliardová miestnosť. Druhá svetová vojna prerušila prevádzku bazénov. Po vojne bolo plánované rozšírenie kúpaliska, preto sa tu uskutočnil hydrogeologický prieskum pod vedením Józefa Gołąba. Ten uvažoval, že zrážkové vody presakujúce cez skrasovatené vápence a dolomity sedimentárnych sérií Tatier, zostupujú do pomerne veľkej hĺbky. Čas týchto vôd naráža na slabo priepustné útvary podhalianskeho flyšu a vyviera na povrch, napája teplicu v Jaszczurówke, pričom počas tejto cesty stráca časť zo svojej teploty. Ostatné vody sa premiestňujú po sklonných sedimentárnych sériách smerom na sever mimo tatranského masívu. Bol predpoklad, že navrátenie bazénu termálnych vôd umožní získať teplejšiu vodu (podobné pokusy už boli uskutočnené v medzivojnovom období). Vrtne práce prebiehali od októbra 1957 do apríla 1958; v 150,3 m hlbokom vrte našli niekoľko desiatok metrov hrubú vrstvu vápencov a pieskocov a hlbšie dolomitov. Žiaľ, teplota vody vo vrte bola spočiatku 12,8 °C potom 10, a nakoniec klesla ešte nižšie. Do sedemdesiatych rokov 20. storočia tu bol, napriek poklesu teploty vody, rekreačný objekt s hlbokým a plytkým bazénom, šatňou a odpočívadlami, ktorý sa časom zmenil na ruiny. Nakoniec v roku 1999 Tatranský národný park (TPN) odkúpil tento objekt od Mestského zastupiteľstva Zakopaného a už v roku 2004 tu otvorili Stredisko aktívnej ochrany obojživelníkov a plazov, ktoré tvorí prechodné vrchovisko a vodné oko. Podarí sa do tohto umelo vytvoreného rašelinovo-bahenného biotopu (230 m²) prinavrátiť späť salamandru škvrnitú (*Salamandra salamandra*), ktorá podľa goralských povier odoberá kravám mlieko alebo ho premieňa na krv? Vráti sa ešte na toto miesto červená riasa *Hildenbrandtia rivularis*, ktorá sa v Tatrách vyskytovala iba tu pri teplici v Jaszczurówke?

* * *

Pochod pozdĺž Olczyského potoka nás naspät privoláva do reality, najmä keď vidíme sklad s čerstvým drevom, ktoré bolo spracované po vetrovej kalamite alebo vyťažené v doline. Pohľad na statné, niekoľko desiatok rokov staré, rovno uložené kmene smrekov si priam vynucuje zamyslieť sa nad problémom, pokiaľ až môžu siahať hranice vstupu človeka do sveta prírody. To, čo sa dnes zdá neprípustné a silno negatívne, je s odstupom času iba epizódou. Pozerajúc na majstrovsky

fol. JOANNA POČIASK-KARTECZKA

względu, że temperatura jego jest nierównie wyższa niż wszystkich innych tatrzańskich źródeł. Gdy bowiem źródła tateczne mają zazwyczaj 3° do 5° R., Jaszczurówka ma 16° do 18° R. W zimie wznosi się z niej obłok pary". Wincenty Pol (1869) tak zaś opisywał to miejsce: „...z płytkiego niby jeziora, zawalonego wielkimi bryłami skał, dobywa się źródło ciepłe. Jaskier i rzęzucha wodna porasta tu bujnemi kępami (...). Roślinność ta bowiem nie zaumiera tu i w zimie. Ale ciepłem źródła podsyca trzyma się świeżo. Nawet wówczas, gdy zwałiste śniegi okryją całe podnóże Tatrów, (...) parne mgły wznoszą się z tego jeziora”.

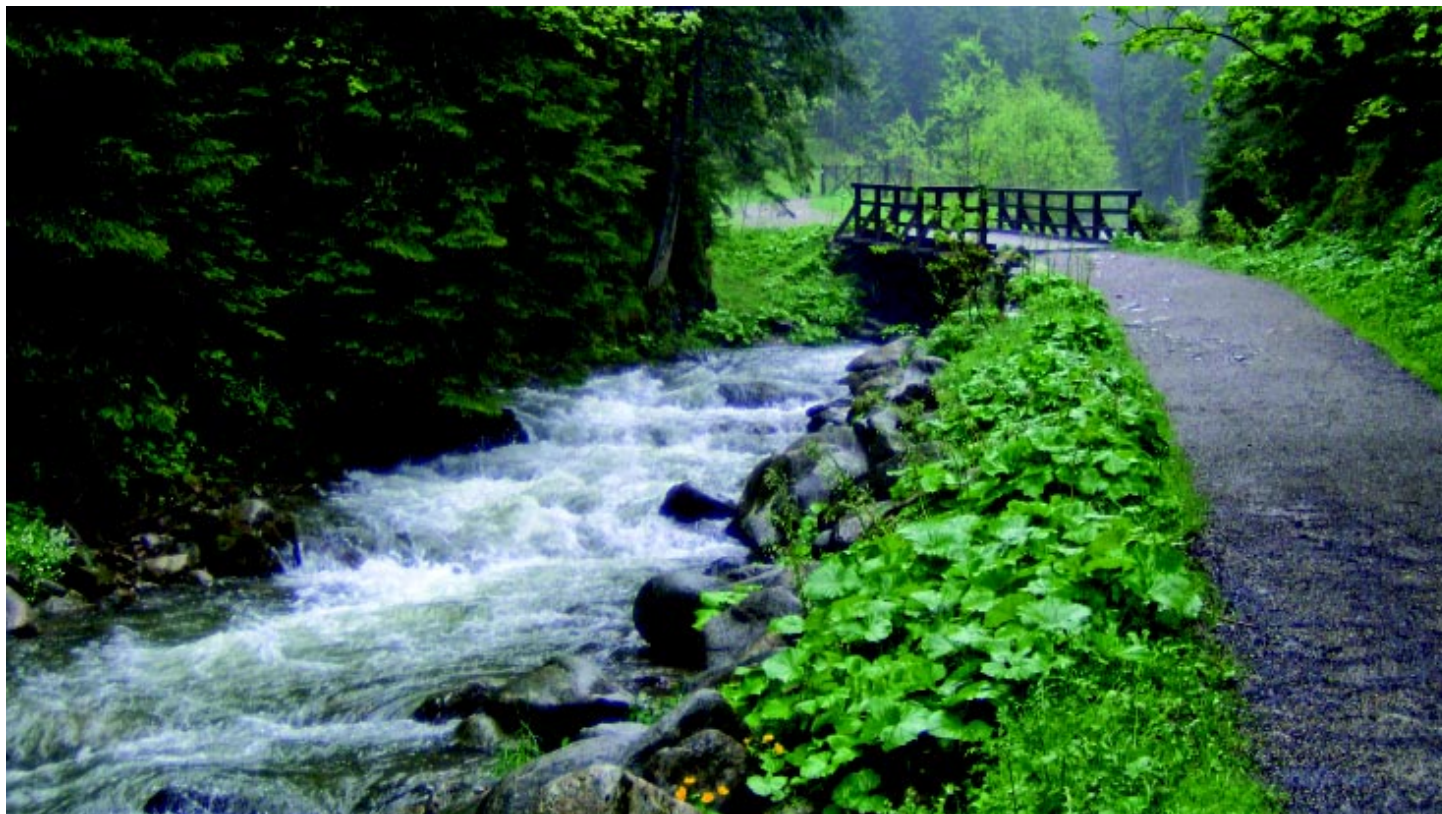
Dla „świata” Jaszczurówkę odkrył w 1834 r. Ludwik Zejszner. Zakopane było już postrzegane jako miejsce, gdzie można

wet podobne do ciepicy w Bad Gastein w Alpach tyrolskich, tak cudowne wpływy wywierającej na wędniejący organizm...”. „Właściwości lekarskie” znane jednak były miejscowej ludności: ks. Józef Stolarczyk wspomina w kronice parafialnej, iż wody ciepicy cieszyły się uznaniem zwłaszcza w leczeniu chorób oczu. Wkrótce ciepłe źródła zostały przebadane pod względem chemicznym przez m.in. Teodora Torosiewicza (1849), Teofila Żebrowskiego (1852), Józefa Dietla (1862), Władysława Ściborowskiego (1878), Wenantego Piaseckiego (1883) oraz Fryderyka Skobla, Adolfa Aleksandrowicza i Michała Zieleniewskiego (1888), którzy podkreślali znaczenie kąpiei w chorobach płuc.

Michał Zieleniewski uważał, że kąpiele „...bez pochyby stałyby się wyborym

borowskiego wody gromadzono „...do wysokości trzech stóp przeszło w obszernej skrzyni kilka sążni długiej i tyleż szerokiej z desek gładko oheblowanych”. Do skrzyni tej schodziło się po drewnianych schodkach. Walery Eljasz kilkanaście lat później relacjonował: „Z początku przy wejściu do wody wydaje się zimną, lecz po chwili kąpiący uczuwa się w niej, jak by w wodzie ogrzanej”.

Powstał też dom z sześcioma pokojami i zajazd ze stajniami. Jaszczurówka zaczęła tętnić życiem sanatoryjno-uzdrowiskowym. Znajdowała się tu również karczma, w której zatrzymywali się wracający uczestnicy wypraw w Tatry Wysokie. Tutaj w sierpniu 1869 r. gościł Walery Eljasz, wracając z Jędrzejem Wałą znad Morskiego Oka: „Przemokliśmy naj-

fol. JOANNA POCIĄSK-KARTECZKA

leczyć różne dolegliwości. W 1827 r. w Starych Kościeliskach leczono się już kąpielami żużłowymi i żentycą, zaś w 1840 r. w Kuźnicach oferowano zimne i ciepłe kąpiele. Maria Steczkowska po zwiedzeniu ciepicy w latach 1839–1840 napisała m.in.: „Woda jest zupełnie czysta, nie ma żadnej chemicznej domieszki, bez smaku jak łąza przezroczysta... Właściwości źródła tego wcale nie są znane, żaden lekarz nie robił nad nim poszukiwań, jak dalece pomaga zdrowiu. Nawet Podhałanie, (...) nie opowiadali mi nic o jego właściwościach lekarskich. Przecież ta cieplica musi posiadać jakieś ukryte właściwości, może na-

sanatorium dla suchotników i ogółem pierśsiowo chorych”, zaś dr Stanisław Ponikło w studium lekarskim Zakopanego (1890) dodał, że „Jaszczurówki doświadczają wartość przy dusznicy nerwowej, nieżytych oskrzeli, zapaleniu płuc i opłucnej, w chorobach krążenia, trawienia, otrętwieniu jelit, tj. astenii intestinorum, przy bólach żołądka na tle hysterii, w chorobach zakaźnych, blednicy i zbytniej otyłości”.

Sława ciepicy roznosiła się bardzo szybko, toteż Adam Uznański – właściciel Jaszczurówki – już w latach 1861–1862 kazał zrobić tu prymitywny basen, w którym według relacji Władysława Ści-

■ **Vo vlhkom pochmúrnom vzduchu, v mohutnom šume a člapote sa miešajú zvláštne hlasy**

■ **W wilgotnym, mrocznym powietrzu, w potężnym szumie i chlupocie mieszają się przedziwne odgłosy**

zupelniej do suchej nitki, woda z sukien naszych ściekała jak z rynien, kapelusze przemokłe przepuszczały wodę, że ciepla po głowie, po twarzy, za kołnierz, gdzie jej dogodniej było. (...) Koło 6 godziny usłyszeliśmy szum potoku, który obraca tartak w Jaszczurówce, poczem zaraz wyszliśmy z lasu. W kilka minut znaleźliśmy się pod dachem tamtejszej karczmy...”.

fot. ZBIGNIEW LADYGIN

■ Kristus bolestný žiari nad smrťou tatranských záchranárov pri nehode vrtuľníka

■ Chrystus Frasobliwy boleje nad śmiercią tatrzańskich ratowników w katastrofie śmigłowca

zrekonštruované Kuźnice, kto by si dnes vedel vybaviť priemyselnú, odlesnenú, zadymenú hutnícku osadu? Kto sa dnes na zalesnených stráňach Wielkiej Krokwie dopátra zmrzačeného telesa hôr znetvoreného skalnatými svahmi kameňolomu Pod Capkami, ktorý bol činný ešte aj počas vojny? Kde teda ležia hranice zasahovania človeka do prírodného prostredia? Objektívne hranice neexistujú; určuje ich človek v presvedčení, že je bytostou dominujúcou nad všetkými ostatnými tvormi, ktoré žijú na zemi. V skutočnosti totiž všetko prebieha podľa práv a hraníc, ktoré stanovil on, podľa vrtkavých noriem a zásad formovaných podľa okolností. Fenoménom súčasnosti je iba fakt, že tieto okolnosti sú podmienené hlavne ekonomikou (čítaj biznisom) a politikou.

Nedaleko od lesného skladu človek opäť zanechal svoju pečat: nádrž pitnej vody, ktorá vznikla v druhej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia. Bol tu použitý drenážny záchyt vody, uložený naprieč koryta. Betónová vaňa je rozdelená na tri časti a v každej z nich sa nachádza perforovaná drenážna rúra, ktorá odvádza vodu do čerpacej stanice v Jaszczurówke. Nádrž je v prevádzke iba počas

najviac citeľného vodného deficitu, spravidla v zimnej sezóne, kedy je maximálny odber vody až do 58 l/s. Niet sa však prečo čudovať nad takýmito aktivitami, keďže tatranské vody patria k najlepším na Zemi. Ich kvalita je vynikajúca, z biologického i chemického hľadiska sú čisté, chutné pre priamu konzumáciu, ale aj k príprave čajov a iných nápojov. Tatranské vody si získali renomé v rámci Poľska ešte koncom 19. storočia, jednak pre kvalitu a aj pre vysoký prietok prameňov, hlavne vyvieráčiek. V roku 1884 Adolf Opid predložil projekt „tatranského vodovodu“ pre Krakov, ktorý navrhoval vodnú nádrž práve v Jaszczurówke. Projekt nebol zrealizovaný, nakoľko padlo rozhodnutie zásobovať Krakov vodou z Wisly.

Dolina sa zužuje nad vodnou nádržou, čo naznačuje, že tak ako vo všetkých montánných a vysokohorských tatranských dolinách, podložie tu tvoria dolomity a vápence – hominy výrazne odolnejšie od ostatných, ktoré budujú toto územie, t.j. bridlic, pieskopcov, ílovcov. V úzkych častiach má dolina charakter rokliny, na dne ktorej tečie rozbitý potok. Chodník vedie v blízkosti potoka, miestami stúpa do svahu, pričom sa ledva vtisná do skalnej police. Po ceste prekvapuje prítomnosť skalného materiálu v podobe obrovských granitoidových balvanov. Prečo, keď dolinu predsa tvoria sedimentárne horniny! Napriek tomu, že intenzita prietoku v tomto ročnom období je pomerne vysoká a dosahuje okolo 1,1 metrov kubických za sekundu, ťažko si možno predstaviť, ako v koryte potoka plávajú alebo sa prevalujú balvany o priemere veľkosti 1–1,5 m. Takýto skalný materiál mohol byť premiestnený iba riekou s niekoľkonásobne väčším prietokom, ako je ten dnešný. Evokuje sa spomienka na júlovú povodeň Dunajca v roku 1835, ktorú opisuje Wincenty Pol v Obrazoch zo života a prírody (1869): „Lejavnica šumotala po streche ...a stále sa tvorili nové a nové potoky po poliach, po lúkach a ceste. ...Bol to tretí deň trvalého dažďa a pred večerom pribudlo obrovské množstvo vody. ...V dialke bolo vidno, ako voda unáša celý drevený dom: v dvoch oknách domu sa ešte svietilo. ...Z času na čas sa rozliehal svojský šum do seba narážajúcich žulových okruhliakov...“.

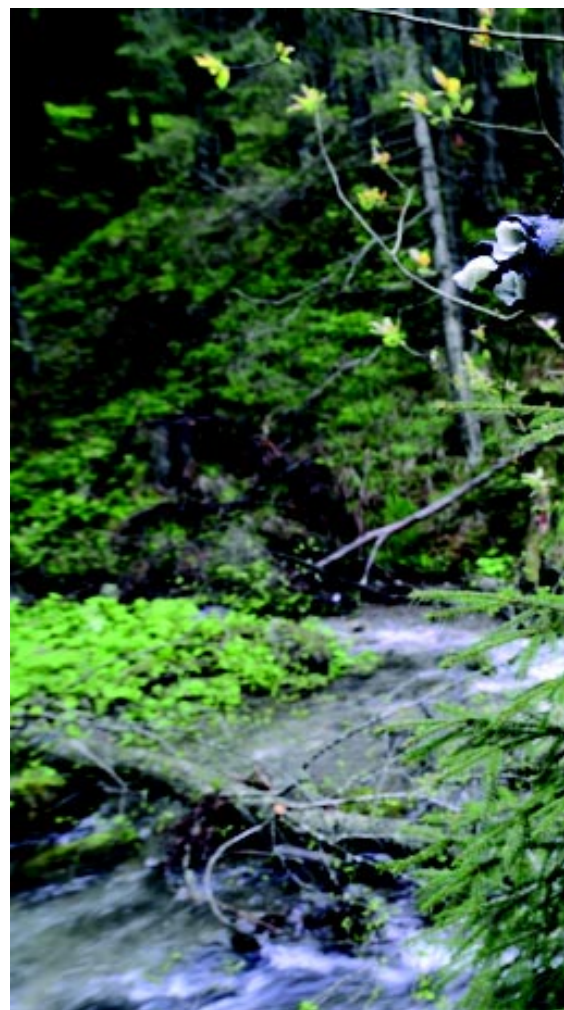
Rieka Dunajec je však oveľa väčšia ako Olczyski potok! V priebehu roka prietoky potoka sú veľmi diferencované: najviac vody oteká od mája do júla. V tomto období je prietok 1,6 krát väčší ako ročný priemer, ktorý je okolo 0,6 metrov kubických za sekundu. Je to pomerne pravidelný jav, čo dokazujú nízke indexy diverzity. Údaje, týkajúce sa odtoku z povodia Olczyského potoka, sú získavané meraním stavu vody pomocou vodomernej laty, ktorá je v dol-

ne umiestnená pri prvom mostíku vedľa vstupnej brány.

Okiaľ sa tu teda objavili obrovské okruhliaky a odkiaľ sa v doline vzal cudzí materiál? Oblasť výskytu granitoidových balvanov je veľmi rozsiahla a zahŕňa nielen koryto rieky, ale aj svahy doliny až do oblasti Królowej równi a tiež Kopiancovú polanu. V auguste 1869 Walery Eljasz so sprievodcom Jędrzejom Walom v čase výpravy nad Morské oko, cestou na Gąsienicowu halu, keď prechádzal okolo sedla medzi Kopami, takto analyzoval pôvod týchto balvanov (1874): „Keď sme prechádzali po vedľa Królowej hali, premýšľali sme nad neobvyklým fenoménom: boli tu obrovské odtrhy žuly prehodené z protihľadáneho horského hrebeňa na vápenec, ktorý tvoril súčasť chrbta, na ktorom sme stáli. Hranica stretu týchto dvoch hornín ide stredom Doliny Gąsienicowych plies a je presne vidno, kde sa stretáva žula s vápencom. Teda tieto granitové bloky sa tu mohli dostať buď vulkanickou explóziou alebo pri vodnej záplave“.

■ Železný kríž pripomínajúci gorálov, ktorí zahynuli pri zväznaní dreva

■ Żelazny krzyż upamiętniający górali, którzy zginęli w czasie zwózki drewna

fot. ZBIGNIEW LADYGIN

Od lat dziewięćdziesiątych XIX w. do Jaszczurówki dojeżdżano omnibusem konnym, który trzy razy dziennie wyruszał spod zakopiańskiego Hotelu pod Gewontem. Była to pierwsza regularna linia komunikacja na terenie Zakopanego. Liczba gości korzystających z cieplicity była znaczna, zwłaszcza w sezonach letnich. Do roku 1891 liczbę zbiorników zwiększono do trzech, a pokoi mieszkalnych aż do 50. W pobliżu znajdowała się restauracja i sala bilardowa.

Działanie basenów przerwała druga wojna światowa. Po wojnie planowano rozbudowę kąpieliska, stąd też wszczęto badania hydrogeologiczne prowadzone pod kierunkiem Józefa Gołęba. Uważał on, że wody opadowe infiltrujące w skrasowiałe wapień i dolomity serii osadowych Tatr migrują na znaczne głębokości. Część tych wód, natrafiając na słabo przepuszczalne utwory fliszu podhalańskiego, wypływa na powierzchnię, zasilając cieplicę w Jaszczurówce, tracąc podczas tej drogi nieco ze swej temperatury, reszta zaś przemieszcza się zgodnie z zapadaniem serii osadowych na północ, poza masyw tatrzański. Sądzone zatem, iż dowiercenie się do zbiornika wód termalnych pozwoli

uzyskać ciepłą wodę (próby takie podejmowano również w okresie międzywojennym). Prace wiertnicze prowadzono od października 1957 r. do kwietnia 1958 r.; w odwiercie liczącym 150,3 m głębokości natrafiono na kilkadziesiąt metrów wapieni i piaskowców, zaś głębiej – na dolomity. Niestety, temperatura wody w odwiercie wynosiła początkowo 12,8 st. C, potem 10, w końcu spadła jeszcze bardziej. Mimo obniżenia temperatury wody do lat siedemdziesiątych XX w. działał tutaj obiekt rekreacyjny składający się z basenu kąpielowego i brodzika oraz szatni i trybun, który z czasem popadł w ruinę. Wreszcie, w 1999 r. Tatrzański Park Narodowy odkupił teren od Zarządu Miasta Zakopane i już w roku 2004 otwarto tutaj Ośrodek czynnej ochrony płazów i gadów, składający się z torfowiska przejściowego oraz oczka wodnego. Czy w sztucznym siedlisku torfowisko-bagiennym (230 m kw.) uda się odtworzyć i przyciągnąć z powrotem salamandrę płamistą (*Salamandra salamandra*), która wedle wierzeń górali odbiera krowom mleko lub zamienia je w krew? Czy powróci krasnorost (*Hildenbrandtia rivularis*), który w Tatrach występował tylko przy cieplicity w Jaszczurówce?

* * *

Marsz wzdłuż Potoku Olczego do przywołuje do rzeczywistości, zwłaszcza kiedy widzi się skład świeżego drewna usuniętego po wiatrołomie lub wyciętego w dolinie. Widok dorodnych, kilkudziesięcioletnich, równo ułożonych pni świerków każe zastanowić się nad problemem granic ingerencji człowieka w świat przyrody. To, co dziś wydaje się niedopuszczalne i mocno negatywne, w skali czasu jest jedynie epizodem. Kto dziś dojrzy w kunsztownie odnowionych Kuźnicach przemysłową, ogołoconą z drzew, zadymioną osadę hutniczą? Kto dziś na zalesionych zboczach Wielkiej Krokwi zobaczy kaleczące ciało gór skaliste stoki kamieniołomu Pod Capkami, eksploatowanego jeszcze podczas wojny? Gdzie więc leżą granice ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze? Granic obiektywnych nie ma; ustala je człowiek, sądząc, iż jest istotą przewyższającą wszystkie inne stworzenia żyjące na Ziemi. Toteż w rzeczywistości wszystko odbywa się wedle praw i granic przez niego stanowionych, wedle zmiennych norm i zasad zależnych od okoliczności. Osobliwością współczesności jest tylko fakt, iż te okoliczności uwarunkowane są głównie ekonomią (czytaj biznesem) i polityką.

Nieopodal składu drewna kolejne piętno człowieka: ujęcie wody pitnej, powstałe w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. Zastosowano tutaj ujęcie drenażowe wykonane w poprzek koryta. Betonowa niecka podzielona jest na trzy kwatery, a w każdej z nich znajduje się perforowana rura drenażowa prowadząca wodę do przepompowni w Jaszczurówce. Ujęcie działa jedynie podczas najbardziej dotkliwych niżówek – zwykle w sezonie zimowym, kiedy pobierane jest maksymalnie 58 l/s. Jakże się jednak dziwić takim działaniom, skoro wody tatrzańskie to najlepsze wody na Ziemi: ich jakość jest doskonała – czyste pod względem biologicznym i chemicznym, smaczne zarówno do picia na surowo, jak i do zaparzania herbat i sporządzania innych napojów. Wody tatrzańskie zyskały na ziemiach polskich rozgłos jeszcze pod koniec XIX w. zarówno ze względu na jakość, jak również znaczną wydajność źródeł, głównie wywierzynek. W 1884 r. Adolf Opid przedstawił projekt „tatrzańskiego wodociągu” dla Krakowa, który przewidywał ujęcie wody właśnie w Jaszczurówce. Z projektu zrezygnowano, postanowiono bowiem zaspokoić Kraków wodami wiślаныmi.

Powyżej ujęcia wody dolina zwęża się, co, jak we wszystkich regłowych i wierchowych dolinach tatrzańskich, związane jest z obecnością w podłożu dolomitów i wapieni – skał znacznie odporniejszych od

fot. JOANNA POCIASK-KARTECZKA

- Srna sa započúvala do šumu vody vytekajúcej z Eljaszovho žriedla (prameňa)
- W szum wody wypływającej ze Źródeł Eljasza wsluchuje się sarna

Dnes takúto interpretáciu môžeme prijať s úsmevom... Našťastie vysvetlenie tohto procesu je počut v hlbokom tmenom bručaní obrovských balvanov. Totiž treba sa vrátiť do obdobia pred mnoho tisíc rokov, kedy väčšinu tatranských dolín vyplňali ľadovce a pretekal tu praprotok Olczyski. V Doline Olczyskej, nevelkej a ležiacej v nižších polohách sa síce ľadovec nevytvoril, ale aj tu nájdeme veľmi viditeľné a početné stopy jeho prítomnosti. Hrúbka dolinového ľadovca, ktorý pokrýval susednú dolinu Potoka Suche Wody, bola taká obrovská, že časť jeho objemu sa prevalila dvoma splazmi cez hrebene obopínajúce Dolinu Olczysku, prenášajúc pri tom značné množstvo morénového materiálu pôvodom z Vysokých Tatier. Prevýšenie terénu medzi štítom Kopieńca a Halou Kopieniec by dnes bolo určite podstatne menšie, keby nie ničivá, v tejto oblasti výnimočne inten-

zívna činnosť ľadovca, nakoľko sa tu vyskytujú bridlice, najmenej odolné horniny zo všetkých, ktoré budujú túto dolinu.

Ľad, ktorý vyplňal Dolinu Olczysku, sa pomaly topil, tak ako vo všetkých tatranských dolinách. Rieka vytekajúca z ľadovca, ktorá v tom čase odvádzala vody z doliny, mala veľmi veľké prietoky. Dokonca také, že mohla unášať a premiestňovať časť morénového materiálu smerom dolu, niekedy až celkom mimo Tatier. Hlavnými procesmi, ktoré modelovali tatranský reliéf po ústupe ľadovcov pred asi 12 tisíc rokmi, bolo fyzikálne zvetrávanie, pozvoľné zosuvy pôdy a prenos materiálu vodou, ktoré však nezmyli stopy dávnej prítomnosti ľadovca. Nevychádzame z údivu, keď obzerajúc si riečne koryto v dolnej úzkej časti doliny zbadáme obrovský dolomitový balvan s priemerom okolo 3-metrov, ktorý leží na granitoidovom materiáli. Mohol sa odtrhnúť zo skalnej steny v oblasti veže Pióro skrytej v lese na svahu doliny. Je tiež celkom možné, že sa to stalo počas jedného zo zemetrasení, ktoré spomínajú staré historické pramene.

Mapa ukazuje, že k prameňu Olczyského potoka ostalo už iba necelých 1,3 kilometra. Cesta vedie cez morénu a aj keď koryto potoka je dost' ďaleko, stále počut šum vody. Vo väčšine riek množstvo vody v koryte stúpa, no v Olczyskom potoku je to naopak: pri vstupe do doliny je množstvo vody menšie ako v jeho prostrednej časti. To „ponáranie“ vody, ktoré je charakteristickou črtou krasových riek, tvorí v prípade Olczyského potoka niekedy až skoro dvadsať percent (30–100 l/s) a vyskytuje sa v dolnej časti potoka, v úseku medzi vežou Pióro a bránou doliny.

Veľký prietok je typickým znakom krasových prameňov s charakterom vyvieraciek; to platí aj pre Olczyskú vyvieracku. V priemere z nej vyteká okolo 500 l/s, ale stáva sa, že v čase topenia snehu alebo po dažďoch vyviera z prameňa niekoľko tisíc litrov vody v priebehu sekundy. Tak ako to bolo napríklad v auguste 1980, keď výdatnosť prameňa dosiahla 7,315 tisíc l/s (pre porovnanie – množstvo vody spotrebovanej obyvateľmi Krakova je v priemere okolo 2,5 tisíc l/s). Pri maximálnych

pozostałych budujących ten obszar, tj. łupków, piaskowców, mułowców. W wąskich fragmentach dolina ma charakter jaru, w dzień którego płynie burzliwie potok. Droga biegnie w pobliżu koryta potoku, miejscami zaś wspina się na zbocze, mieszcząc się ledwo na skalnej półce. Podczas marszu zdziwienie budzi obecność materiału skalnego w postaci ogromnych, granitoidowych głazów. Wszak dolina zbudowana jest ze skał osadowych! Mimo że natężenie przepływu o tej porze roku jest znaczne i wynosi około 1,1 m sześć./s, trudno sobie wyobrazić unoszenie lub toczenie w korycie głazów o średnicy sięgającej 1–1,5 m. Taki materiał skalny mógł być transportowany tylko przez rzekę o kilkakrotnie większym przepływie niż obecnie. Przychodzi na myśl opis lipcowej powodzi Dunajca w 1835 r. zawarty w *Obrazach z życia i natury* (1869) Wincentego Pola: „Zlewa szumiała po dachu (...) i coraz to nowe tworzyły się potoki po polach, po łąkach i drodze. (...) Był to dzień trzeci ulewnego deszczu i przed wieczorem przybyły naremne wody. (...) W znacznym oddaleniu niosła woda cały dom drewniany: w dwóch oknach domu świeciło się jeszcze. (...) Czasem też powstawał oryginalny szum starcia okrągłaków granitowych...”.

Dunajec jednak jest rzeką znacznie większą aniżeli Potok Olczyński! W ciągu roku przepływy potoku są bardzo zróżnicowane: najwięcej wody odpływa od maja do lipca. Wówczas przepływ jest większy 1,6 razy od średniego rocznego, który wynosi około 0,6 m sześć./s. Jest to

zjawisko dość regularne, o czym świadczą niskie współczynniki zmienności. Dane dotyczące odpływu ze zlewni Potoku Olczyńskiego pozyskuje się z obserwacji stanów wody na wodowskazie usytuowanym przy pierwszym mostku w dolinie – nieopodal bramy wejściowej.

Skąd zatem tak ogromne otoczaki i skąd wziął się w dolinie obcy materiał? Zasięg występowania granitoidowych głazów jest bardzo rozległy i obejmuje nie tylko koryto rzeki, ale również zbocza doliny aż do rejonu Królowej Równi, a także Polanę Kopieniec. Kiedy w sierpniu 1869 r., w czasie wyprawy nad Morskie Oko Walery Eljasz z przewodnikiem Jędrzejem Wałą wędrował na Halę Gąsienicową i mijął Przełęcz między Kopami, analizował możliwości pochodzenia tych głazów (1874): „Mijając halę Królową zastanawialiśmy się nad osobliwością niezwykłą: były to ogromne złomy granitu ponarzacane z przeciwnego grzbietu gór na wapieni, który jest składową częścią grzbietu, na którym staliśmy, a przedziela go dolina stawów Gąsienicowych, gdzie pośrodkiem widać linię zetknięcia się granitu z wapieniem. Zatem owe głazy granitowe dostały się tu albo przez wybuch wulkaniczny lub w czasie potopu przez wodę”.

Dziś tę interpretację można skomentować uśmiechem... Na szczęście wyjaśnienie tego zagadnienia słychać w pomrukach olbrzymich głazów. Trzeba cofnąć się do czasów sprzed kilkunastu tysięcy lat, kiedy większość dolin tatrzańskich wypełniona była lodowcami i kiedy istniał prapopotok

Olczyński. Choć w Dolinie Olczyńskiej – nie wielkiej i położonej niewysoko – nie doszło do utworzenia się lodowca, to znajdują się tutaj bardzo wyraźne i liczne ślady jego obecności. Miąższość lodowca dolinowego wypełniającego sąsiednią dolinę Potoku Suchoj Wody była tak duża, że część jego masy przelała się dwoma jezorami przez ograniczający ją grzbiet do Doliny Olczyńskiej, transportując przy tym znaczne ilości materiału morenowego pochodzącego z Tatr Wysokich. Deniwelacja terenu między szczytem Kopienica a Halą Kopieniec byłaby dziś zapewne znacznie mniejsza, gdyby nie niszcząca działalność lodowca, która była tu szczególnie intensywna głównie z powodu obecnych tam łupków – skał najmniej odpornych spośród budujących dolinę.

Lód wypełniający Dolinę Olczyńską – tak jak i lodowce tatrzańskie – ulegał wytopianiu. Rzeka lodowcowa, jaka wówczas odwadniała dolinę miała bardzo duże przepływy, na tyle duże, by móc transportować i przemieszczać część materiału morenowego w dół doliny i nawet poza Tatry. Kiedy około 12 tys. lat temu lodowce tatrzańskie wycofały się, głównymi procesami modelującymi rzeźbę były wietrzenie fizyczne, powolne zsuwanie się ziemi i transportowanie materiału przez wodę, które jednak nie zatarył śladów dawnej obecności lodowca. Zdumienie jednak ogarnia, kiedy obserwując koryto rzeczne w dolnej, wąskiej części doliny, natrafia się na ogromny – około 3-metrowej średnicy głaz dolomitowy zalegający na materiale granitoidowym.

■ So skalnej štrbiny Olczyjskej vyvieračka pri vysokých vodných hladinách strieka ozajstná fontána

■ Ze szczeliny Wywierzyska Olczyjskiego przy wysokich stanach tryska prawdziwa fontanna

fol. ZBIGNIEW ŁADYGIN

■ Ta istá štrbina na jeseň, keď má vyvieračka najmenší prietok

■ Ta sama szczelina jesienią, gdy wywierzysko ma najmniejszą wydajność

fol. JOANNA POCIĄSK-KARTECZKA

■ Vo svetle bleskov sa kvapky dažďa na listoch kysličky lesknú stáby kryštáliky diamantov

■ W świetle błyskawic krople deszczu na liściach szczawika mieniają się niczym kryształki diamentów

fol. JOANNA POCIĄSK-KARTECZKA

výdatnostiach voda vyviera spomedzi žulových balvanov vystielajúcich rozsiahly priestor s priemerom okolo 9 m a tiež zo skalnej pukliny v dolomitoch, ktorá sa nachádza v hornej časti tejto dutiny. Tlak vody je taký veľký, že vodný stĺpec v pukline sa dvíha do výšky okolo pol metra. Na západ od pukliny je zreteľne vidno, ako sa z dna dvíha drobný skalný materiál a ako voda stúpa smerom hore ponad vodnú hladinu. Následne s hukotom padá dolu pomedzi obrovské balvany, miestami sa prelieva cez úžiny, kde tvorí mohutný celistvý stĺpec.

Odkiaľ sa vzalo také množstvo vody? Oblasť Doliny Olczyskej je príliš malá na to, aby tunajšie zrážky mohli zásobiť vyvieračku tolkou vodou. Nad tým premýšľal okrem iných aj krakovský geograf Antoni Wrzosek (1933): „Stály potok sa začína poniže spodného okraja výskytu digitácie (dielčieho príkrovu – poznámka redakcie) Suchého Wierchu, kde na mohutnej pukline, pozdĺž ktorej je presunutý jednak dolomit a tiež horniny keupru (vrchný trias), vyráza obrovská Olczyska vyvieračka. ...Množstvo vody vo vyvieračke je nepriamo úmerné k malému územiu povodia doliny. Je teda viac než isté, že si svoje zásoby vody akumuluje pod zemou z väčšieho územia. Tomu by tiež nasvedčovala skutočnosť veľmi nepatrných výkyvov jej vodných zásob. Naproti tomu nízka teplota vody (cca +5.2 °C) odporuje tvrdeniu, že pochádza z väčšej hĺbky“.

- Okolie Veže Pióro
- Okolice Turni Pióro

lit. JOANNA POCIĄSK-KARTECZKA

Pravdivosť tejto teórie potvrdili 14. októbra 1964 Tadeusz Dąbrowský a Jerzy Głazek, ktorí previedli jednoduchý experiment: do Pańszczyckého potoka vliali fluorescenčný roztok používaný pri hydrologických výskumoch, ktorý farbí vodu na smaragdovo zelenú. Zafarbená voda sa vo vyvieračke objavila po 48 hodinách. Takú istú metódu použila 24. septembra 1980 Danuta Malecka. Ukázalo sa, že obdobie prietoku vody bolo menšie, lebo trvalo iba 40 hodín. Tieto rozdiely závisia od stavu zavodnenia masívu; niekedy aj malé rozdiely v počte zaktivovaných systémov skalných puklín a krasových dutín spôsobujú časové rozdiely objavenia sa vody vo vyvieračke. O jej cudzom pôvode, okrem teploty vody, svedčí aj chemické zloženie, zodpovedajúce granitoidným hominám napriek tomu, že prameň vyteká z triasových sedimentárnych hornín. Pokiaľ sa voda z Doliny Pańszczyckej dostane do vyvieračky, prechádza dlhú cestu medzi puklinami a krasovými priestormi, napríklad tečie dnom Doliny Suche Wody. Tlak je taký veľký (fyzikálne pravidlo spojených nádob), že pokiaľ sa dostane k výtoku, prameň má výstupný (výplavový) charakter. Identifikácia oblastí zásobovania vodou Olczyskej vyvieračky vysvetľila pôvod jej vôd. Je však Dolina Pańszczyckej iba jediným takýmto územím? Výskumy ďalších krasových systémov poukazujú, že prietokové cesty sú veľmi zložité a že takýchto oblastí môže byť oveľa viac. Danuta Malecka považuje povodie Olczyského potoka za „najdravejšie“ tatranské povodie, čo sa prejavuje, okrem iného, odtokom presahujúcim skoro dvojnásobne veľkosť atmosférických zrážok, ktoré sa dostanú do povodia.

Najmenšia výdatnosť Olczyskej vyvieračky je registrovaná, tak ako v prípade väčšiny prameňov v Poľsku, v jesennom období. Vtedy z vyvieračky vyteká v priebehu sekundy menej ako dvesto litrov vody. Puklina je suchá a voda iba slabučkým pramienkom odteká pomedzi skaly. Pri pohľade na takýto úkaz, keď pritom vieme, koľko vody môže maximálne vytekať z prameňa, nemusíme patríť k skúseným speleológom, aby sme si mohli domyslieť, aké veľké musia byť rozmery krasových priestorov, ktorými voda preteká k výtoku. Zrejme takéto presvedčenie viedlo aj „pseudospeleológov“, ktorí v novembri 1999 pri hľadaní podzemných chodieb a jaskýň zdevastovali priestory vyvieračky odstraňujúc ladovcom nahromadené balvany. Týmto aktivitami došlo k narušeniu prírodného usporiadania balvanov, ktoré na tomto mieste, v okolí vyvieračky, pravdepodobne ležali už desiatky tisíc rokov. Aj keď sa pracovníci TPN snažili vrátiť skalný materiál do pôvodného stavu, prirodzené rozmiestnenie je už nenávratne preč. Neuveriteľný

lit. ZBIGNIEW LADYGIN

- Voda je prameňom života
- Woda jest źródłem życia

vandalizmus! Nieкто by povedal: čas hojí rany, každá smrť je relatívna, zničenie jedného života je začiatkom nového života a nových udalostí. Akých? Veď pradávny reliéf sa tu už nikdy nevráti.

Strach pred mimovlnným narušením tajov minulosti nám prikazuje obísť ruiny starého salaša na okraji Olczyskej poľany. Nevedno, čo skrývajú vysoké čučoriediská okolo salaša, medzi kríkmi ktorých môžeme zazrieť pomerne pravidelné tvary starého múra postaveného z granitových kameňov. Obalené machom vyznačujú hranice a strážia tajomstvo dnes už neznámeho teritória. Trochu ďalej sa už ťažko dá rozlíšiť, ktorý kameň tu zanechal ladovec, a ktorý tu bol uložený rukou človeka. Počut posledné vzdychy salaša: spráchnivených stien, zosúvajúcich sa pod ťažobou času, prelomenej strechy, spadnutých brvien. A predsa Olczyska poľana niekedy žila životom: v polovici 19. storočia tu stálo 6 salašov, o sto rokov neskôr až 19. Rozmiestnené boli hlavne v okolí poľany. V tom, ktorý stojí najbližšie k vyvieračke, sa ešte aj dnes dá prisadnúť na lavičku, zažmuríť oči a v predstavách zazrieť horiace ohniská, počut pokriky koscov i štekot ovčička prichádzajúci z veľkej dialky, ktorý na Skupniowom uplaže naháňa ovce; tie sa tlačia na svahu ako kypiace mlieko. Niekedy sa ich tu zrejme mohlo pásť aj okolo šesťsto!

Kto by považoval Olczyskú vyvieračku za jediná atrakciu spojenú s prameňmi doliny, bol by na omyle. Lebo keď prejdeme ďalej za železný kríž pripomínajúci dvoch goralov, ktorí zahynuli pri zvoze dreva v roku 1986, zo západnej strany dolieha k našim ušiam jemný šum striedaný

Mógł się on oderwać od ściany skalnej w rejonie turni Pióro – ukrytej w lesie na zboczu doliny. Być może miało to miejsce podczas jednego z trzęsień ziemi, które odnotowują dawne źródła historyczne.

Z mapy wynika, że do źródła Potoku Olczyskiego pozostało zaledwie około 1,3 kilometra. Droga biegnie po morenie i choć koryto potoku jest oddalone, jego szum jest cały czas słyszalny. W większości rzek ilość wody w korycie wzrasta. Tymczasem Potok Olczyski ma odmienną właściwość: przy wylocie z doliny ilość wody jest mniejsza niż w części środkowej. To „gubienie” wody, będące cechą rzek krasowych, wynoszące w przypadku Potoku Olczyskiego nawet do kilkunastu procent (30–100 l/s) następuje w dolnej części potoku – na odcinku między turnią Pióro a bramą doliny.

Duża wydajność jest cechą źródeł krasowych o charakterze wywierzyisk; również Wywierzyśka Olczyskiego. Średnio wypływa z niego około 500 l/s, ale bywa, że po roztopach lub opadach deszczu ze źródła wydobywa się kilka tysięcy litrów wody w ciągu sekundy, tak jak na przykład w sierpniu 1980 r., kiedy wydajność źródła osiągnęła wartość 7,3 tys. l/s (dla porównania – ilość wody konsumowanej przez mieszkańców Krakowa, wynosi średnio ok. 2,5 tys. l/s). Przy maksymalnych wydajnościach woda wydobywa się spośród granitowych głazów wyścielających rozległą niszę o średnicy około 9 m oraz ze szczeliny skalnej w dolomitach znajdującej się w górnej części niszy. Ciśnienie

wody jest tak duże, że słup wody w szczelinie wznosi się na wysokość około pół metra, zaś na zachód od szczeliny widać wyraźnie podnoszenie drobnego materiału skalnego z dna i podpływanie wody do góry – ponad swobodne zwierciadło. Woda z hukiem spływa w dół pośród ogromnych głazów, miejscami przelewa się przez przeżęcia, tworząc potężny, jednolity słup.

Skąd taka ilość wody? Obszar Doliny Olczyskiej jest zbyt mały, by spadające na niego opady mogły dostarczyć wywierzyśku taką ilość wody. Nad tym zastanawiał się m.in. krakowski geograf – prof. Antoni Wrzosek (1933): „Stały potok zaczyna się poniżej dolnego krańca występowania dygitycji [część płaszczowiny – przyp. red.] Suchego Wierchu, gdzie tryska olbrzymie wywierzyśko Olczyskie na potężnym pęknięciu, wzdłuż którego przesunięty jest zarówno dolomit, jak kajper. (...) Obfitość wód wywierzyśka jest zupełnie nieproporcjonalna do małego obszaru dorzecza doliny, jest więc rzeczą pewną, że czerpie ono pod ziemią swe zasoby z większego terenu. O tym świadczyłby również fakt bardzo niskich temperatur wody (ok. +5.2 st. C) przemawia przeciw pochodzeniu jej ze znacznie głębszej głębokości”.

Prawdziwość jego teorii potwierdzili 14 września 1964 r. Tadeusz Dąbrowski i Jerzy Głazek, którzy wykonali prosty eksperyment: do Potoku Pańszczyskiego wlałi roztwór fluoresceiny stosowanej w badaniach hydrologicznych, zabarwiającej wodę na jaskrawozielony kolor.

Zabarwiona woda pojawiła się w wywierzyśku po 48 godzinach. Taką samą metodę zastosowała 24 września 1980 r. prof. Danuta Małecka. Okazało się, że czas przepływu wody był mniejszy i wynosił 40 godzin. To zróżnicowanie uzależnione jest od stanu zawodnienia masywu; nawet niewielkie różnice w ilości uruchomionych systemów szczelin skalnych i próżni krasowych powodują różnice czasu pojawienia się wody w wywierzyśku. Oprócz temperatury wody, o obcym jej pochodzeniu świadczą skład chemiczny, odpowiadający skałom granitoidowym – mimo, że źródło wypływa z triasowych skał osadowych. Nim woda z Doliny Pańszczyskiej dotrze do wywierzyśka, przebywa długą drogę wśród szczelin i przestrzeni krasowych, płynąc m.in. pod dnem Doliny Suchej Wody. Ciśnienie jest tak duże (fizyczna zasada naczyń połączonych), że docierając do wypływu, źródło ma charakter ascenzyjny (podpływowy). Identyfikacja obszaru zasilania Wywierzyśka Olczyskiego wyjaśniła pochodzenie wód. Czy jednak Dolina Pańszczyskiej jest jedynym takim obszarem? Badania innych systemów krasowych wskazują, iż drogi przepływu wody są bardzo skomplikowane, toteż tych obszarów może być więcej. Prof. Danuta Małecka uważa zlewnię Potoku Olczyskiego za najbardziej „zabiorczą” zlewnię tatrzańską, co przejawia

■ Olczyska poľana. Dole, na okraju lesa sa nachádza vyvieračka

■ Polana Olczyska. W dole, na skraju lasu znajduje się wywierzyśko

fol. ZBIGNIEW LADYGIN

fot. ZBIGNIEW LADYGIN

- Jar na Olczyskiej polane
- Wiosna na Polanie Olczyskiej

člaptopom. Stačí pozrieť vpravo, kde medzi kolmo vyčnievajúcimi pňami smrekov vidno dve biele stupy vody, zlievajúce sa po strmých svahoch pokrytých ostrohranným materiálom zloženým z kremitych pieskovicov, pokrytých tmavozeleným vodným machom. Podrobnejšia prehliadka nám umožní zistiť, že sa tam vedľa seba vyskytujú granitoidové balvany a úlomky dolomitov. Treba prísť oveľa bližšie, aby sme si mohli všimnúť aj tretí prameň. Voda vyteká z troch prameňov, situovaných v línii, okolo 40 m nad dnom doliny, ktoré sa na úpäť svahu spájajú do jedného nevelkého potôčka. Celková výdatnosť výtokov je okolo 10 l/s, čo je nielen pre Dolinu Olczyskú, ale aj pre celé Tatry výnimočne bohatá výdatnosť, lebo priemerné prietoky prameňov v Tatrách, s výnimkou vyvieráčiek, dosahujú 0,01–0,5 l/s. Tieto pramene boli v poslednom období pomenované ako Eljaszove pramene, na pamiatku Waleryho Eljasza, ktorý v tejto doline fotografoval okolie Olczyského potoka.

Fyzikálno-chemické vlastnosti vôd týchto prameňov sú výnimočné: existuje totiž určitá podobnosť s vodami Olczyskej vyvieráčky, čo vedie k domnienke, že aj tieto pramene sú napájané spoza povodia. Nevelká premenlivosť prietokov Eljaszových prameňov môže potvrdzovať existenciu veľmi hlbokého systému cirkulácie a napájania. Tak ako Olczyská vyvieráčka leží na zlomovej línii, tak sa Eljaszove pramene nachádzajú v zóne hranice nasunutia príkrovovej série, čo podporuje existenciu zložitého systému cirkulácie.

* * *

Dážď sa stupňuje. Búrkové mraky sa zdajú byť veľmi blízko. Je tešie pred devätnástou, ale výnimočne je už celkom tma. Blesky, ktoré sa stále častejšie objavujú na oblohe umožňujú na zlomok sekundy zazrieť horné partie doliny v súčasnosti už celé porastené lesom, hoci v 19. storočí úplne holé. V tom období bolo drevo ťažené hlavne na výrobu dreveného uhlika a pre potreby drevárskeho priemyslu a papieničky.

V súčasnosti takúto spúšť môže v Tatrách spôsobiť iba kalamitný vietor alebo lavína katastrofických rozmerov. Rastlinná sukcesia je však taká rýchla, že holé dolomitové stráne sa dokážu zazeleniť z roka na rok. Pohľad na Kopieniec, ktorého vrchol má iba 1328 m, vytvára v elektromagnetickom sivofialovom svetle bleskov nezvyčajné dojmy, rovnaké aké sa pociťujú vo všetkých horách na Zemi, aj tých najvzdialenejších a najvyšších. Prípadne mi moje zážitky spred rokov, keď s očami upretými na Lhotse sme počúvali Pieseň vznešeného Bhagavadgíta z posvätných kníh hinduizmu:

„Maj na pamäti, že ja som začiatkom a koncom všetkého, čo je materiálne a duchovné na tomto svete. Nie je vyššia pravda odo mňa. ...Ja som chuťou vody, žiarou slnka a svitom mesiaca, slabikou Óm vo védskych mantrách. Ja som hlasom éteru a možnosťami človeka. Ja som nezvyčajnou vôňou zeme. Ja som žiarou ohňa, životom všetkého, čo žije, a ja som zriekavím sa všetkých askétov“. Vo svetle bleskov sa kvapky dažďa na listoch kyslíčky obyčajnej lesknú staby kryštáliky diamantov.

Je čas návratu. Z každej cesty z hôr by sme sa mali vracieť, ako hovorí kňaz Roman E. Rogowski, „so štipkou novej múdrosti“. Búrka sa vzdaluje smerom ku Koszycetju. Je možné, že zajtra dolina odhalí ďalšie tajomstvá...

JOANNA POCIASK-KARTECZKA

- Znak času a pomínutelnosti: ruiny na severnom okraji Olczyskiej polany
- Znak času i przemijania: ruiny na pólnocnym skraju Polany Olczyskiej

się m.in. odpływem przewyższającym prawie dwukrotnie wielkość opadów atmosferycznych docierających do tej zlewni.

Najmniejszą wydajność Wywierzyńska Olczyskiego notuje się – tak jak w przypadku większości źródeł w Polsce – w okresie jesiennym. Wówczas z wywierzyńska wypływa zaledwie sto kilkadziesiąt litrów w ciągu sekundy. Szczelina jest sucha, a woda sączy się jedynie spośród głazów. Nie trzeba być wytrawnym speleologiem, aby widząc taki obraz i wiedząc, ile maksymalnie wody wpływa ze źródła, snuć przypuszczenia o znacznych rozmiarach próżni krasowych, którymi woda dociera do wypływu. Takie zapewne przeświadczenie kierowało „pseudospeleologami”, którzy w listopadzie 1999 r. dokonali dewastacji niszy wywierzyńska poprzez usunięcie nagromadzonego przez lodowiec materiału w poszukiwaniu podziemnych korytarzy i jaskiń. Te działania naruszyły naturalny układ głazów taki jaki prawdopodobnie towarzyszył wywierzyńskowi przez ostatnich kilkanaście tysięcy lat. Mimo że pracownicy TPN uporządkowali materiał

skalny, naturalny układ został naruszony. Zdumiewający wandalizm! Ktoś może rzec: czas zabliźnia rany, każda śmierć jest pozorna, zniszczenie to jednocześnie początek nowego życia, nowych wydarzeń. Jakich? Przecież pradawny układ nigdy już się nie odrodzi.

Obawa przed dotknięciem tajemnicy czasu nakazuje ominąć ruiny starego szałasów na skraju Polany Olczyskiej. Nie wiadomo, co kryją wysokie borowiecyska wokół szałasów, wśród których dają się dojrzeć regularne kształty muru ułożonego z granitowych głazów. Otulone mchem znaczą zasięg i strzegą tajemnicy nieznanego już dziś terytorium. Nieco dalej trudno odróżnić, który głaz spoczął pozostawiony przez lodowiec, a który ułożony został ręką człowieka. Słychać ostatnie westchnienia szałasów: zmuszały, osuwających się pod ciężarem czasu ścian, zapadniętego dachu, zwalonych belek. A przecież niegdyś Polana Olczyska tętniła życiem: w połowie XIX w. stało tutaj 6 szałasów, zaś sto lat później – aż 19. Były one rozmieszczone głównie wokół polany. W jednym z nich – położonym w pobliżu wywierzyńska – można jeszcze dziś przysiąść na ławeczce, i na przywołanym pod powieki obrazie zobaczyć płonące ogniska, usłyszeć pokrzykiwania kosiarzy, gdzieś z oddali szczekanie owczarka naganającego na Skupniowym Uplazie owce tłoczące się na zboczu, jak kipiące mleko. Kiedyś musiało się ich tutaj paść około sześćset!

Myliłby się ten, kto uważałby, że Wywierzyńska Olczyska stanowi jedyną atrakcję związaną ze źródłami doliny. Kiedy bowiem, jeszcze niżej w dolinie, minie się stojący tuż przy mostku, metalowy krzyż upamiętniający śmierć dwóch góralskich pracowników przy zwózce drewna w 1986 r., od strony zachodniej dobiega uszu delikatny szum na przemian z chłupotem. Wystarczy spojrzeć w prawo, by między pionowo sterczącymi pniami świerków dojrzeć dwa białe strumienie wody zlewające się po stromych zboczach usłanych ostrokrawędzistym materiałem składającym się z piaskowców kwarcytowych pokrytych ciemnozielonym mchem wodnym. Dokładniejsze oględziny pozwalają stwierdzić, iż trafiają się tam zarówno głązy granitoidowe, jak i okruchy dolomitów. Trzeba podejść dużo bliżej, by dojrzeć i trzeci strumień. Woda wypływa punktowo z trzech źródeł położonych liniowo około 40 m ponad dnem doliny i łączy się u podnóża zbocza w jeden niewielki potoczek. Łączna wydajność wypływów wynosi około 10 l/s, co w skali nie tylko Doliny Olczyskiej, ale i całych Tatr jest wydajnością wyjątkową, bowiem przeciętne wydajności źródeł w Tatrach – z wyjątkiem wywierzyńsk – wynoszą 0,01–0,5 l/s. Źródła te zyskały w ostat-

nich latach miano źródeł Eljasza dla upamiętnienia obecności w dolinie Walerego Eljasza, fotografującego otoczenie Potoku Olczyskiego.

Cechy fizyczno-chemiczne wód tych źródeł są wyjątkowe: istnieje bowiem pewne podobieństwo do wód Wywierzyńska Olczyskiego, co nasuwa przypuszczenie o zasilaniu tych źródeł spoza zlewni. Niewielka zmienność wydajności źródeł Eljasza może świadczyć o bardzo głębokim systemie krążenia i zasilania. Tak jak Wywierzyńska Olczyska położona jest na linii uskoku, tak źródła Eljasza znajdują się w strefie granicy nasunięcia warstw serii regłowej, co sprzyja istnieniu skomplikowanego systemu krążenia.

* * *

Deszcz nasila się. Burzowe grzmoty wydają się być bardzo bliskie. Zbliża się godzina siódma, lecz jest wyjątkowo ciemno; coraz częściej pojawiające się na niebie pioruny pozwalają dojrzeć przez ułamek sekundy górne partie doliny – dziś prawie w całości porośnięte lasem, a XIX w. ogołocone z drzew. W tamtym okresie drewno pozyskiwano głównie w celu produkcji węgla drzewnego oraz na potrzeby przemysłu drzewnego i papierniczego.

Współcześnie takiego spustoszenia w Tatrach może dokonać tylko halny lub lawina o katastrofalnych rozmiarach. Sukcesja roślinna jest jednak tak szybka, że z roku na rok nagie, dolomitowe zbocza zieleńią. W elektrycznym popielatofioletowym świetle błyskawic widok Kopieńca – szczytu liczącego zaledwie 1328 m n.p.m. – wywołuje niezwykle wrażenia, wspólne w odczuwaniu wszystkich gór na Ziemi – także tych najdalszych i najwyższych; przypomina moje chwile sprzed laty, kiedy oczom utkwiłom w Lhotse towarzyszyły strofy *Bhagaugity*, świętej księgi hinduizmu: „Wiedz, że ja jestem początkiem i końcem wszystkiego, co materialne i duchowe w tym świecie. Nie masz Prawdy wyższej ode Mnie. [...] Ja jestem smakiem wody, światłem słońca i księżyca, sylabą Om w mantrach wedyjskich. Ja jestem głosem w eterze i możliwością w człowieku. Ja jestem niezwykłą wonią ziemi. Ja jestem ciepłem ognia, życiem wszystkiego, co żyje, i Ja jestem wyrzeczeniem wszystkich ascetów”. W świetle błyskawic, krople deszczu na liściach szczawiku zajęczego mienią się niczym kryształki diamentów.

Czas wracać. Z każdego powrotu z gór powinno się wracać „ze szczytą nowej mądrości” – jak twierdzi ks. Roman E. Rogowski. Zapada ciemność, burzowe grzmoty oddalają się w kierunku Koszyc. Być może jutro dolina odsłoni kolejne tajemnice...

JOANNA POCIASK-KARTECZKA

lit. JOANNA POCIASK-KARTECZKA